

Door het oog van een naald - Matteüs 19 door Rembrandt gelezen (III)

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1e schriftlezing: Job 42, 1-6

2e schriftlezing: Titus 3, 3-7

3e schriftlezing: Matteüs 19, 23-30

Inleiding

Eén figuur heeft Rembrandt in zijn afbeelding bij Matteüs 19 geplaatst, die wij niet in het evangelie vinden. Hij staat erbij en kijkt ernaar. Hij is, wat je zou kunnen noemen, de eeuwige toeschouwer. Nooit zal hij zich geven. Waar kinderen binnengaan, blijft hij buiten staan. Wie is dit? Zijn wij het? De leerlingen van Jezus worden ongerust. Zij hebben alles opgegeven en toch, hoe zit dat met die naald en die kameel? Dit is de derde en laatste preek bij Matteüs 19.

Thema: Door het oog van de naald

Gemeente van Christus,

Jezus staat centraal. Hij geeft stem aan de grote uitnodiging. Maar zijn verkondiging van het Koninkrijk van God is geen propaganda, geen succesverhaal. Het is een pleidooi voor betrokkenheid, een vraag om commitment. God ontmoeten, betekent jezelf geven, beschikbaar stellen zonder dat je van tevoren precies zult weten wat daarvan de consequenties zijn. Psychologisch gesproken kan het niet anders dan gaan om het loslaten van het streven naar controle en het leren leven met een open toekomst. Dat mag Godsvertrouwen heten.¹

Naar aanleiding van de dialoog met de rijke jongeling², ontspint zich nu een gesprek tussen Jezus en de leerlingen. Zij voelen zich aangesproken. Maar ze zijn ook geschrokken. In eerste instantie vatten ze de woorden van Jezus over het loslaten van bezit op als een zware eis waaraan zelfs zij zelf, als zij eerlijk zijn, niet zouden kunnen voldoen. Toch menen de discipelen er in de buurt te komen. Zij hebben immers alles opgegeven. Zo voelen ze dat tenminste zelf. Hun navolging van Jezus betekende toch dat ze verder alles achter zich hebben gelaten? Op welke beloning mogen ze dan nu rekenen? Alleen al de vraag die Petrus stelt geeft aan dat hij in wezen nog steeds niet begrepen heeft en nog steeds niet los is van verlangen naar bezit. En is het trouwens wel zo'n positief streven: Alles achter je laten? Is juist dat niet een vorm van escapisme en het ontlopen van betrokkenheid? Kun je God wel een plezier doen, wanneer je de gevoelens van de mensen aan je toevertrouwd niet langer beantwoordt door bij ze te zijn? Is deze zich uit de wereld terugtrekkende beweging van mensen die voor God willen leven, wel zo positief te beoordelen? Is dat

ook niet de eeuwige ambivalentie van de kloosterling: de keuze voor God betekent verzaking van de wereld en andersom.

Betrokkenheid is een ambivalent concept. Jezus volgen, kan voor je gevoel verraad betekenen aan de wereld. Andersom kan je banden in de wereld voorop zetten en altijd maar bezig zijn met wat daar belangrijk is, maken dat je terugdeinst voor betrokkenheid in de kerk. Je wordt zo gauw verkeerd begrepen. Er zijn zoveel vooroordelen en misverstanden. Er wordt je zomaar een stempel opgedrukt en zie dan maar er weer vanaf te komen.

Toch belooft Jezus de Twaalf een hoofdrol in Gods Koninkrijk. Het is alsof hij bewust een ogenblik toegeeft en meegaat in hun fantasie. Eens zullen zij op tronen zitten en rechtspreken over de twaalf stammen van Israël. Zo staan zij symbool voor een Israël dat zichzelf heeft aangeklaagd. Het woord 'rechtspreken' betekent in het Grieks ook 'onderscheid maken'. Het gaat erom te zien waar het op aan komt! Direct na de belofte, haalt Jezus iedere associatie met aardse macht en hiërarchie onderuit. Mochten de leerlingen al hopen op een ereplaatsje, een troon op een voetstuk, dan worden ze meteen weer in verwarring gebracht. Immers:

Vele eersten zullen de laatsten zijn
en vele laatsten de eersten.³

Het hele denken in termen van controle, garanties en gepland succes staat haaks op de verkondiging van het Koninkrijk van God. Het gaat immers ten enenmale niet over iets dat kan worden verdiend en dat is weggelegd voor heiligen en braverikken.

Het is gemakkelijker voor een kameel om
door het oog van een naald te gaan
dan voor een rijke om het koninkrijk van
God binnen te gaan.⁴

Jezus maakt gebruik van een bestaand spreekwoord en dat is hard. Er is een heel scala aan christelijke literatuur over deze tekst. Te leven zonder bezit is immers een onmogelijke eis in een functionerende wereld. Het Matteüsevangelie kan niet de bedoeling

hebben gehad de hele gemeente van Christus tot zwervende bedelmonniken te maken. Vele pogingen zijn er daarom gedaan het spreekwoord zo te verklaren dat het wél mogelijk zou zijn dat een rijke het Koninkrijk van God zou ingaan.⁵ Een poging tot verzachting van het spreekwoord is dat het wel zou gaan om een echte naald en het oog daarvan, maar dat met 'kameel' eigenlijk 'kameelhaar' bedoeld zou zijn. Zo'n dikke grove kamelenhaar zou dan slechts met veel moeite door het oog van een naald kunnen. Nog bekender is de uitleg waarbij 'het oog van de naald' figuurlijk zou slaan op het kleine poortje in een grote poort, dat is een zogenaamd 'winket', ook vaak aangebracht in de poorten van oude Hollandse steden. Dat is een klein deurtje in een grote deur, zodat niet steeds de grote poort geopend hoeft te worden. Een kameel zou dan slechts de stad of de binnenplaats in kunnen door het kleine deurtje wanneer zijn lasten worden afgelegd. Dat klinkt leuk, want voor de rijke zou dat neerkomen op het afleggen van de rijkdom, voordat je de hemel binnen zou kunnen gaan. Dat staat dicht bij de Nederlandse uitdrukking: Een doodshemd heeft geen zakken. Dan gaat het eigenlijk over de kunst van het loslaten bij het sterven. Maar dit soort verzachtende uitleg helpt niet echt om Jezus te begrijpen.

Uit de ontstelde reactie van de leerlingen begrijpen we immers dat Jezus ook in hun oren al een heel ongerijmde uitspraak doet. *Als rijke* ga je het Koninkrijk van God niet in, punt uit.⁶ Je rijkdom zal je eerder belemmeren dan toegang verschaffen. Dat komt omdat die rijkdom kan maken dat je meent dat je het in het leven goed voor elkaar hebt. Daardoor meen je misschien dat de radicale oproep van Christus tot een kwalitatieve sprong in Godsvertrouwen tot anderen gericht is, maar niet tot jou. Je staat erbij en kijkt ernaar en verder niets.

Deze benadering vergt enig omdenken van de leerlingen. De achtergrond waartegen zij gewend zijn te denken is die van het verhaal van Job. Zij zijn gewend aan de Joodse opvatting, ook vandaag nog populair in Korea en in de VS, dat zegen van God zichtbaar is in aardse goederen: ook wel bekend als *prosperity gospel*. Jezus zegt hun nu dat het al of niet hebben van aardse goederen geen enkele betekenis heeft als het gaat om de essentie van Gods Koninkrijk. Voor de goede lezers was dat trouwens in het boek Job zelf al duidelijk. De persoonlijke betrokkenheid kan niet gemist worden, als het gaat om het kennen van God. Niet in het sprookjesachtige slot van de prozavertelling, waarin Job alle rijkdom die hij heeft verloren, terug ontvangt, is de betekenis van het boek Job gegeven. Dat is, samen met de twee eerste hoofdstukken, slechts de lijst van het schilderij van de wijsheid van Job.⁷ De diepere betekenis wordt verwoord in het slot van de poëtische tekst,

wijsheidsliteratuur. Dat slot is het gedeelte dat wij hebben gelezen. Daar gaat het niet over bezit, maar over het kennen van God. Job zegt:

Eerder had ik slechts over u gehoord,
maar nu heb ik u met eigen ogen
aanschouwd.⁸

Kortom waarmee gelovigen, waarmee de gemeente van Matteüs, waarmee wij moet leren leven is dat bezittingen geen waarde hebben als het gaat om het binnengaan in het Koninkrijk van God. Zoals ik het hoor, veroordeelt Jezus daarmee niet in algemene termen het hebben van bezit in deze wereld. Maar hij definieert wat het is om te gaan leven als een kind van God. Dat laatste kan niet als je je leven op je bezit hebt gebouwd. Dat is en blijft onmogelijk, of je nu veel of weinig bezit.

Rembrandt kende misschien de uitleg van het poortje. Hij heeft in ieder geval zijn kameel in de schemer van de poort geplaatst, helemaal rechts achteraan, achter de massa die genezing zoekt. Misschien hebt u de kameel tot nu toe nog niet eens gezien. Hij staat in het duister, maar wendt zijn kop naar het licht. Het zou kunnen dat Rembrandt heeft gedacht: Zo is de eerste in de wereld, de laatste in het Koninkrijk van God.

Diagonaal tegenover de kameel staat, helemaal links op de prent een grote, enigszins gezette man met de rug naar de kijker toe.⁹ Hij staat het allemaal aan te zien, met zijn wandelstok op de rug. Het is een stok met een ronde knop en samen met de hoed en de rest van de kleding, geeft de man de indruk eerder een regent te zijn uit het Amsterdam van de zeventiende eeuw, de plaats en de tijd van Rembrandt, dan een inwoner van het gebied aan de overkant van de Jordaan, waar dit hele hoofdstuk van Matteüs zich afspeelt. Wij weten niet wat deze man ervan vindt. Maar Rembrandt heeft hem stilstaand afgebeeld. Hij is de eeuwige toeschouwer.¹⁰ Het lijkt er niet op dat iets wat hij ziet of hoort hem werkelijk raakt. Hij is niet vóór, maar ook niet zichtbaar tegen Jezus. Hij bekijkt het allemaal van veilige afstand. Wie is het? Heeft Rembrandt wellicht zichzelf in hem herkend? Rembrandt was op latere leeftijd niet rijk. Als het om de kerk ging was hij niet betrokken, mogelijk mede vanwege het oordeel van die kerk over Rembrandts buitenechtelijke relatie. Hij heeft van de kerk meer last dan plezier gehad. Op afstand bekeek hij het, zoals vele zogenaamde 'liefhebbers' in zijn tijd. Maar de beweging van Jezus, dat was toch iets anders dan de kerk? Zijn wij toeschouwers de dikke man met de stok? Is werkelijke betrokkenheid voor ons te hoog gegrepen?

Maar wie kunnen dan behouden worden? Het antwoord van Jezus op de verwarring van de leerlingen

is, dat alle dingen mogelijk zijn bij God. Wat moeten we daar nu weer van denken? Jezus haalt met deze woorden de profeet Zacharia aan.

Ook al lijkt het jullie, die van dit volk nog over zijn, nu onmogelijk, waarom zou het voor mij onmogelijk zijn? ? spreekt de Heer van de hemelse machten.¹¹

Maar het gaat niet over een tovergod die zomaar alles kan. Met Gods almacht bedoelt Jezus niet een macht zoals een menselijke dwingende macht, maar dan veel groter. Jezus spreekt hier van *de vernieuwing*, letterlijk de 'wedergeboorte' of herschepping van alle dingen.¹² Dat is een kwalitatieve omslag. Gods Koninkrijk wordt gezien als een omkering van alle waarden. De liefde zal het voor het zeggen krijgen. Jezus bedoelt het worden als een kind. Hij betreft het op de hele schepping, net zo goed als op ieder mens. Hetzelfde woord dat bij

Matteüs wordt gebruikt voor de vernieuwing van alle dingen, lezen we bij Titus als de wedergeboorte van één mens. Laten we dus niet wanhopen, maar gelovig zijn. Laten we ons aan deze liefdemacht beschikbaar stellen, in woord en daad.

Amen.

Uitzending en zegen

Als jullie vanhier gaan, weest ervan verzekerd dat jullie gaan als gezegende mensen. Leven is spannend. Vreugde en verdriet wisselen elkaar in hoog tempo af. Wij allemaal gaan, als het om geloofsvertrouwen gaat, door het oog van een naald. Maar niets is onmogelijk bij God.

De Here zegene u en behoede u;
de Here doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig;
de Here verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Noten

¹Cf. Drewermann, E., *Bilder der Erfüllung*, II, *Das Matthäusevangelium* 8,1 ? 20,19, Solothurn/Düsseldorf 1994, 496-499.

²Zie de preek van 10 juli 2016.

³Matteüs 19,30.

⁴Matteüs 19,24.

⁵Cf. Luz, U., *Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament*, I/3, *Das Evangelium nach Matthäus (Mt.18-25)*, Neukirchen-Vluyn 1997, 126-137.

⁶Cf. Fenton, J.C., *Saint Matthew*, Harmondsworth 1987, 316.

⁷De prozatekst Job 1-2 en Job 42, 7-16 functioneert als een raamwerk waarbinnen de Joodse wijsheid in poëzie een debat over het lijden heeft vormgegeven, Job 3,1 ? 42,6.

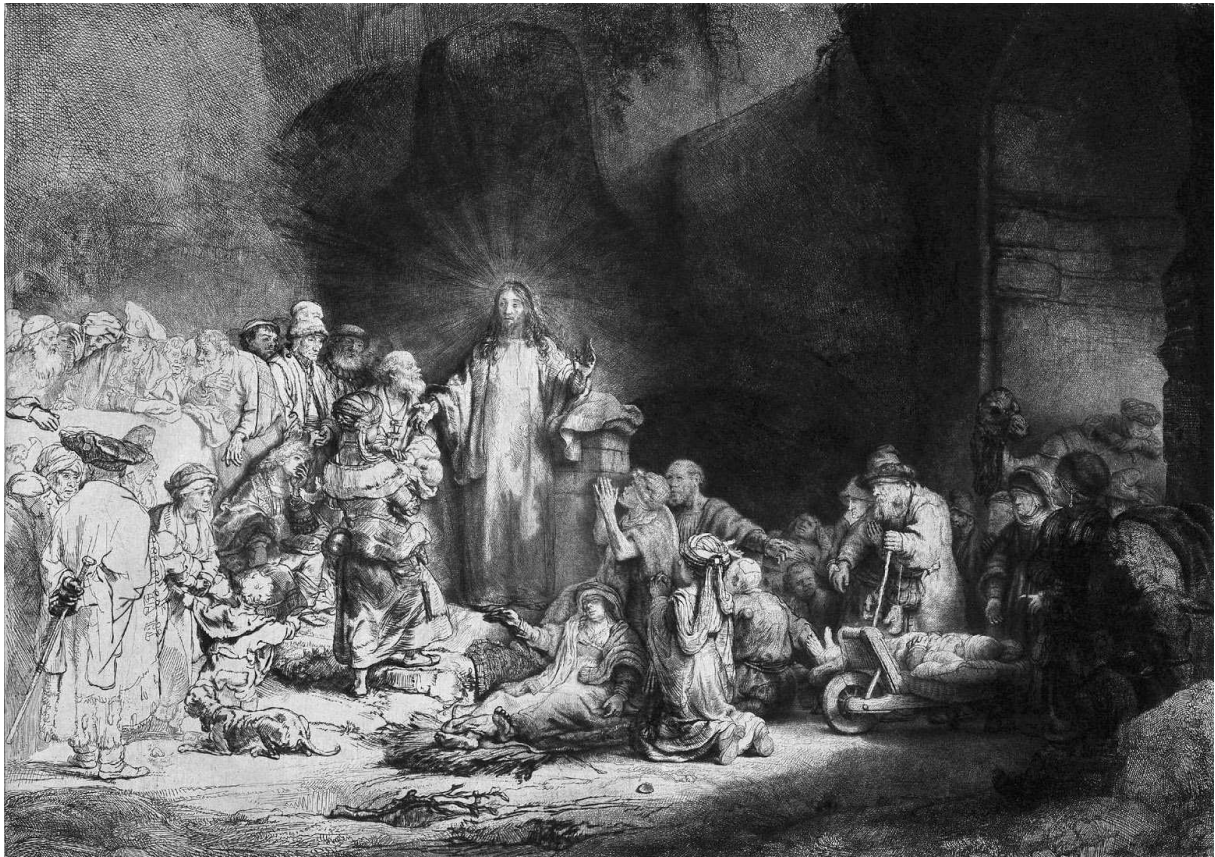
⁸Job 42,5.

⁹Voor Rembrandt misschien de laatste figuur die hij afbeeldde. Hij werkte immers op de ets in spiegelbeeld van links naar rechts. Ook de volgorde van Matteüs 19 blijkt dan te kloppen.

¹⁰Cf. Visser 't Hooft, W.A., *Rembrandts weg tot het evangelie*, Amsterdam 1956, 41. De visie van Visser 't Hooft op Rembrandt, die er, kort gezegd, op neer komt, dat de Rembrandt van na 1642 een heel andere geloofsbeleving had dan die van daarvoor en dat dit in de werken duidelijk zichtbaar is, lijkt mij niet houdbaar. Cf. gesprekken met prof. Ernst van de Wetering en dr. Bas Dudok van Heel, voorjaar 2016. Dat vooral de latere Rembrandt de bijbelverhalen middels zijn werk diepzinnig interpreteert, lijkt mij waar.

¹¹Zacharia 8,6.

¹²Grieks 'palingenesia', de herschepping, door Philo gebruikt voor de wereld na de zondvloed.

Figuur 1: De prekende Christus (Honderdguldenprent) ca 1647-1649, ets van Rembrandt van Rijn

Dit werk valt onder een Creative Commons “Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal” licentie.

